

Володимир ОРТИНСЬКИЙ

Національний університет “Львівська політехніка”,
директор Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор
volodymyr.l.ortynskyi@lpnu.ua
ORCID: 0000-0001-9041-6330

Наталія СЛОТВИНСЬКА

Національний університет “Львівська політехніка”,
доцент кафедри міжнародного та кримінального права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук
nataliia.d.slotvinska@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-2756-4557

ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД ЯК ВИД ПОКАРАННЯ БЕЗ ІЗОЛЯЦІЇ ВІД СУСПІЛЬСТВА

<http://doi.org/10.23939/law2024.44.001>

© *Ортинський В., Слотвінська Н., 2024*

Анотація. У статті з'ясовано, що гармонізація національного законодавства з європейськими нормами, що сприяють розвитку пробаційної системи як невід'ємної частини правової держави; зменшення витрат на утримання великої кількості ув'язнених шляхом запровадження альтернативних заходів покарання, які потребують менше ресурсів для реалізації; прагнення до гуманізації покарань, надання можливості правопорушникам виправитись і адаптуватися до суспільства без ізоляції; зменшення рецидивів та повернення громадян у суспільство – це основні чинники, що стали передумовою впровадження нового виду покарання – пробаційного нагляду.

Встановлено, що раціональне застосування охарактеризованих обмежень поряд з соціально-виховними та наглядовими заходами з урахуванням особи правопорушника, історії його правопорушень, ризиків вчинення повторного кримінально караного протиправного діяння, здатне стати ефективним інструментом виправлення осіб без ізоляції від суспільства та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими до пробаційного нагляду, так і іншими особами.

Водночас, досягнення такого результату можливе лише за умови застосування фахівцями комплексного підходу, який буде включати персоналізовану орієнтацію на особу правопорушника, з урахування психологічних, соціальних і економічних аспектів, які впливають на поведінку засудженого, а також належний контроль над кожним піднаглядним. Відтак, застосування формальних критеріїв при виконанні покарання

органом пробації, як і при призначенні покарання судом, не здатне забезпечити мети ефективного правосуддя.

Наявність покарання у вигляді пробаційного нагляду у системі покарань України зобов'язує державу створити ефективну систему контролю та підтримки, яка включас розбудову мережі пробаційних центрів, підготовку кваліфікованих фахівців та забезпечення правових гарантій для засуджених. Лише у такому разі можливе забезпечення дієвого попередження повторних правопорушень і соціальна адаптація осіб, які відбувають покарання без ізоляції від суспільства.

Ключові слова: альтернативний захід; гуманізація покарання; засуджений; покарання без ізоляції від суспільства; пробація; пробаційний нагляд; система покарань.

Постановка проблеми. У грудні 2022 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1153-р схвалено “Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року” та відповідний Операційний план її реалізації у 2022–2024 рр. Прийняття Стратегії було зумовлено потребою подальшого впровадження комплексних і довготривалих змін у розвитку національної системи виконання кримінальних покарань відповідно до стандартів Ради Європи [1].

Головною метою Стратегії визначено формування гуманної системи виконання кримінальних покарань, що здатна забезпечити безпеку суспільства та сприяти соціальній адаптації засуджених і затриманих осіб, спираючись на європейські стандарти та практики [1].

Для реалізації окресленої цілі у документі [1] виокремлено низку завдань, серед яких впровадження пробаційного нагляду як одного з видів покарання, що не передбачає ізоляції від суспільства.

Відтак, гармонізація національного законодавства з європейськими нормами, що сприяють розвитку пробаційної системи як невід’ємної частини правової держави; зменшення витрат на утримання великої кількості ув’язнених шляхом запровадження альтернативних заходів покарання, які потребують менше ресурсів для реалізації; прагнення до гуманізації покарань, надання можливості правопорушникам виправитись і адаптуватися до суспільства без ізоляції; зменшення рецидивів та повернення громадян у суспільство – це основні чинники, що стали передумовою впровадження нового виду покарання – пробаційного нагляду.

Аналіз дослідження проблеми. Інститут пробації загалом, та окремі аспекти його кримінально-правової характеристики складають предмет наукових досліджень багатьох вітчизняних науковців, зокрема: Богатирьова І., Железняк О., Коваленка В., Лисодеда О., Олефіра Л., Оробець К., Саморокова В., Сімакова С., Степанюка А., Татаренка Г., Телефанко Б., Ярового А., Ющик О., тощо.

Водночас, Закон України № 3342-IX зумовлює гостру необхідність переглянути результати попередніх досліджень з урахуванням відповідних його положень.

Метою цієї статті є з’ясувати правову природу покарання у вигляді пробаційного нагляду, визначити його місце у системі покарань та з’ясувати особливості застосування покарання.

Виклад основного матеріалу. 28 березня 2024 року вступив у дію Закон України № 3342-IX (підписаний Президентом 23 серпня 2023 року), яким внесено низку змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, Кримінально-виконавчого кодексу України, Закону України “Про пробацію”, а також до інших нормативно-правових актів [2]. Закон впровадив в систему кримінальних покарань новий вид покарання – пробаційний нагляд. Відтак, на його основі, за даними Офіційного веб-сайту Державної установи “Центр пробації”, станом на 1 вересня

Пробаційний нагляд як вид покарання без ізоляції від суспільства

2024 року, покарання у вигляді пробаційного нагляду було застосовано до 1174 осіб, з яких 28 неповнолітні засуджені [6].

Відповідно до статті 59-1 ККУ, покарання у вигляді пробаційного нагляду передбачає обмеження визначених законом прав і свобод засудженого, які застосовуються поряд зі соціально-виховними та наглядовими заходами без ізоляції від суспільства. Перелік обмежень визначається вироком суду.

Тривалість пробаційного нагляду встановлюється на період від одного до п'яти років, а щодо неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення від одного до двох років.

Суд зобов'язує засудженого до пробаційного нагляду, виконувати такі обов'язки:

1. *Періодично з'являтися на реєстрацію до уповноваженого органу пробації.* Періодичність явки визначається під час першого візиту до органу пробації на підставі Порядку затвердженого Наказом Міністерства юстиції України 29 січня 2019 року № 272/5 та з урахуванням історії правопорушень, ризиків вчинення повторного кримінально караного протиправного діяння та визначенням необхідної інтенсивності контрольних заходів.

Відтак, необхідність мінімальної інтенсивності контрольних заходів передбачає явку 1 чи 2 рази на 3 місяці; середньої інтенсивності контрольних заходів – 1 раз на місяць; максимальної інтенсивності контрольних заходів – від 2х до 4х разів на місяць. Максимальна кількість явок повинна становити не більше 12 разів на квартал.

Важливо зауважити, що щодо засуджених, які офіційно працюють за основним місцем роботи, позиціонуються як такі, що мають низький ризик вчинення повторного кримінального правопорушення та надають згоду на це, реєстрація може відбуватись за допомогою мобільного застосунку “Е-пробація” [3].

2. *Інформувати орган пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання.* У випадку фіксації факту залишення засудженою особою до пробаційного нагляду місця проживання, орган з питань пробації негайно здійснює першочергові заходи з виявлення відповідної особи, які передбачені Порядком (Наказ Мін'юсту України від 29 січня 2019 року № 272/5), зокрема: з'ясовує можливе місцеперебування засудженого шляхом опитування родичів, знайомих особи, сусідів; за місцем роботи чи навчання встановлює осіб, котрі можуть володіти інформацією про місцезнаходження засудженої особи; складає та направляє запити до відповідних державних структур, тощо. Заходи з виявлення особи проводяться не більше 45-ти днів. Якщо за результатами розшукових заходів місцезнаходження особи не встановлено матеріали справи передаються до територіального органу Національної поліції України для подальшого її розшуку [3].

3. *Не виїжджати за кордон без узгодження з органом пробації.*

Окрім зазначених обов'язків, суд додатково, в межах покарання у вигляді пробаційного нагляду може зобов'язати засудженого:

1. *використовувати електронні засоби контролю (носити пристрій, дбайливо до нього ставитись, не створювати перешкоди для його функціонування, тощо) та водночас проживати за адресою, яка вказана у рішенні суду.*

Судом може бути призначене використання електронних засобів контролю строком від одного місяця до року.

Наявність такого обов'язку у засудженого зумовлює здійснення контролю з боку органу пробації за його виконанням, відповідно до Порядку, що затверджений Наказом Міністерства юстиції України 18 березня 2024 року № 709/5 [4].

2. *дотримуватися встановлених рішенням суду вимог щодо вчинення чи невчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та/чи проведення дозвілля.*

У такому разі, орган пробації протягом усього періоду відбування покарання отримує інформацію про виконання засудженим такого обов'язку. При цьому, відомості отримуються від державних установ, громадських організацій і осіб, здатних повідомити про можливі порушення.

Крім того, працівники можуть особисто відвідувати засудженого за місцем проживання або роботи, щоб перевірити ним дотримання обов'язків покладених на нього рішенням суду.

3. працевлаштуватися або звернутися до служби зайнятості за направленням органу пробації, з подальшим працевлаштуванням на запропоновану роботу.

У випадку призначення такого обов'язку засудженому, за умови, що він самостійно не працевлаштувався, орган з питань пробації видає направлення до центру зайнятості.

Відтак, засуджений у межах десяти днів зобов'язаний зареєструватись як безробітний на підставі виданого направлення, якщо ж він без поважної причини не з'явився до центру зайнятості у визначений термін і не знайшов роботу самостійно, орган пробації витребує від письмове пояснення щодо причин уникнення обов'язку. Після цього засудженому виноситься письмове попередження про можливість притягнення до кримінальної відповідальності і надається додатковий 10-денний строк для звернення до центру зайнятості.

Під час перебування засудженого на обліку в центрі зайнятості, уповноважений орган пробації регулярно запитує дані про запропоновані вакансії та причини відмови засудженого від них.

У випадку, якщо засуджений без поважних причин відмовляється від відповідної вакансії, орган пробації вимагає від нього письмове пояснення щодо причин відмов та видає письмове попередження про можливе притягнення до кримінальної відповідальності. Після працевлаштування засуджений має надати органу пробації довідку з місця роботи [3].

4. брати участь у пробаційній програмі.

Відповідно до Закону України від 05 лютого 2015 року № 160-VIII, пробаційна програма – це програма, яку суд призначає особам, що перебувають під пробаційним наглядом або звільнені від покарання з випробуванням. Вона включає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки, а також сприяння позитивним змінам у особистості, що можуть бути об'єктивно оцінені [5].

Міністерством юстиції України затверджено пробаційні програми для повнолітніх засуджених і окремо для неповнолітніх, зокрема, “Зміна прокримінального мислення”, “Попередження вживання психоактивних речовин”, “Подолання агресивної поведінки”, “Формування життєвих навичок”, “Подолання домашнього насильства”.

Застосування пробаційної програми включає: складання графіка відвідувань з певною періодичністю, дотримання визначених правил поведінки (здійснення певних дій чи утримання від них), подальшу оцінку результатів, а також висновок щодо виконання програми.

Заходи, передбачені пробаційною програмою, реалізуються кураторами, які пройшли спеціальне навчання, мають сертифікат (довідку) та представляють більше ніж 500 уповноважених пробаційних органів на території України.

До виконання пробаційної програми, у відповідності з законодавством, можуть залучатися різні установи, організації будь-якої форми власності, громадські об'єднання та окремі громадяни, які здатні надавати послуги для підтримки реалізації пробаційних програм [6].

5. пройти курс лікування від залежностей або психічних розладів, що становлять загрозу для інших осіб.

Засуджений, якому судом призначено обов'язок пройти курс лікування від наркотичної чи алкогольної залежності, психічних і поведінкових розладів через вживання психоактивних речовин або інших захворювань, що загрожують здоров'ю оточуючих, повинен надати довідку про виконання цього обов'язку з відповідного медичного закладу [3].

Якщо за результатами оцінки ризиків буде визначено, що для засудженого актуальними є інші обов'язки, орган пробації подає до суду обґрунтоване звернення з проханням змінити ці обов'язки [3].

Пробаційний нагляд як вид покарання без ізоляції від суспільства

У випадку, якщо засуджений не виконує покладені на нього обов'язки судом або вчиняє адміністративне правопорушення, яке призводить до адміністративного стягнення, з ним проводиться індивідуальна профілактична бесіда і виноситься письмове попередження про можливість притягнення до кримінальної відповідальності.

Невиконання без поважних на те причин три і більше разів установлених обов'язків, в тому числі вчинення адміністративних правопорушень, зникнення з задекларованого місця проживання, створення умисно перешкод для функціонування електронного засобу контролю прирівнюється до ухилення від відбування покарання та тягне за собою вирішення питання про притягнення засудженого до кримінальної відповідальності згідно зі статтею 389 КК України [3].

Висновок. Вважаємо, що раціональне застосування охарактеризованих обмежень поряд з соціально-виховними та наглядовими заходами з урахуванням особи правопорушника, історії його правопорушень, ризиків вчинення повторного кримінально караного протиправного діяння, *здатне стати ефективним інструментом виправлення осіб без ізоляції від суспільства та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими до пробаційного нагляду, так і іншими особами.*

Водночас, досягнення такого результату можливе лише за умови застосування фахівцями комплексного підходу, який буде включати персоналізовану орієнтацію на особу правопорушника, з урахування психологічних, соціальних і економічних аспектів, які впливають на поведінку засудженого, а також належний контроль над кожним піднаглядним. Відтак, застосування формальних критеріїв при виконанні покарання органом пробації, як і при призначенні покарання судом, не здатне забезпечити мети ефективного правосуддя.

Наявність покарання у вигляді пробаційного нагляду у системі покарань України зобов'язує державу створити ефективну систему контролю та підтримки, яка включає розбудову мережі пробаційних центрів, підготовку кваліфікованих фахівців та забезпечення правових гарантій для засуджених [7, с. 484]. Лише у такому разі можливе забезпечення дієвого попередження повторних правопорушень і соціальна адаптація осіб, які відбувають покарання без ізоляції від суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n191>. (Дата звернення: 20.09.2024 р.).
2. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#n10>. (Дата звернення: 20.09.2024 р.).
3. Порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Затверджений Наказом Міністерства юстиції України 29 січня 2019 року № 272/5. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#n1309>. (Дата звернення: 20.09.2024 р.).
4. Порядок застосування електронних засобів контролю та нагляду за поведінкою осіб, на яких покладено цей обов'язок. Затверджений Наказом Міністерства юстиції України 18 березня 2024 року № 709/5. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0400-24#Text>. (Дата звернення: 20.09.2024 р.).
5. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 року № 160-VIII. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>. (Дата звернення: 20.09.2024 р.).
6. Офіційний веб-сайт Державної установи “Центр пробації”. URL: <https://www.probation.gov.ua/>. (Дата звернення: 20.09.2024 р.).

7. Батраченко Т. С., Кутішев С. В. (2024.) Пробаційний нагляд як альтернатива ув'язненню: оцінка ефективності, виклики та перспективи розвитку в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2024. С. 482–485. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/114.pdf. (Дата звернення: 20.09.2024 р.)

REFERENCES

1. ***Stratehiia reformuvannia penitentsiarnoi systemy na period do 2026 roku vid 16 hrudnia 2022 r.*** [Penitentiary system reform strategy for the period up to 2026 from December 16, 2022.] No. 1153-г. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n191>. (Accessed: 20.09.2024) [In Ukrainian].

2. ***Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho, Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia vydiv kryminalnykh pokaran : Zakon Ukrainy*** [On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the improvement of types of criminal punishments : The Law of Ukraine] vid 23.08.2023 No. 3342-IX. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#n10>. (Accessed: 20.09.2024) [In Ukrainian].

3. ***Poriadok zdiisnennia nahliadu ta provedennia sotsialno-vykhovnoi roboty iz zasudzhenymy do pokaran, ne poviazanykh z pozbavlenням volii*** [The procedure for supervising and conducting social and educational work with those sentenced to punishments not related to deprivation of liberty] Zatverdzhenyi Nakazom Ministerstva yustytzii Ukrainy 29 sichnia 2019 roku No. 272/5. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#n1309>. (Accessed: 20.09.2024) [In Ukrainian].

4. ***Poriadok zastosuvannia elektronnykh zasobiv kontroliu ta nahliadu za povedinkoiu osib, na yakykh pokladeno tsei oboviazok*** [The procedure for using electronic means of control and supervision of the behavior of persons entrusted with this duty.]. Zatverdzhenyi Nakazom Ministerstva yustytzii Ukrainy 18 bereznia 2024 roku No. 709/5. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0400-24#Text>. (Accessed: 20.09.2024) [In Ukrainian].

5. ***Pro probatsiiu : Zakon Ukrainy*** [On Probation : Law of Ukraine] vid 05.02.2015 roku No. 160-VIII. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>. (Accessed: 20.09.2024) [In Ukrainian].

6. ***Ofitsiyni veb-sait Derzhavnoi ustanovy "Tsentr probatsii"*** [Official website of the State institution "Probation Center"]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <https://www.probation.gov.ua/> (Accessed: 20.09.2024) [In Ukrainian].

7. Batrachenko T. S., Kutishchev S. V. (2024). ***Probatsiyni nahliad yak alternatyva uviaznenniu: otsinka efektyvnosti, vyklyky ta perspektyvy rozvytku v Ukraini***. [Probation supervision as an alternative to imprisonment: assessment of effectiveness, challenges and prospects for development in Ukraine.]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. No. 1/2024. P. 482–485. Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/1_2024/114.pdf. (Accessed: 20.09.2024) [In Ukrainian].

Дата надходження: 30.09.2024 р.

Volodymyr ORTYNSKYI

Lviv Polytechnic National University,
Director of the Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Dr. Habil. (Law), Full Professor
volodymyr.l.ortynskyi@lpnu.ua,
ORCID: 0000-0001-9041-6330

Nataliia SLOTVINSKA

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Associate Professor of the International
and Criminal Law Department,
Ph.D. in Law
nataliia.d.slotvinska@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-2756-4557

PROBATIONARY SUPERVISION AS A FORM OF NON-CUSTODIAL PUNISHMENT

Abstract. The article establishes that the harmonization of national legislation with European standards, which support the development of the probation system as an essential component of a rule-of-law state; the reduction of expenses related to the incarceration of large numbers of prisoners through the introduction of alternative, less resource-intensive punishments; the drive towards the humanization of sentences by offering offenders opportunities for rehabilitation and reintegration into society without isolation; and the reduction of recidivism and reentry of citizens into society – are all key factors that have paved the way for the introduction of a new form of punishment: probationary supervision.

It has been determined that the judicious application of these outlined restrictions, in conjunction with social-educational and supervisory measures that take into account the offender's personal background, history of offenses, and the risk of reoffending, can be an effective tool for rehabilitating individuals without societal isolation and for preventing new criminal offenses by both those sentenced to probationary supervision and others.

At the same time, achieving this result is only possible through a comprehensive approach by specialists, which includes an individualized approach that considers psychological, social, and economic factors influencing the behavior of the offender, alongside proper supervision of each probationer. At the same time, a formal approach by the court in sentencing, as well as by the probation authority in enforcing the sentence, cannot achieve the goal of effective justice.

Thus, it is emphasized that the presence of probationary supervision as a type of punishment within Ukraine's penal system obligates the state to establish an effective control and support system.

This system should include the development of a network of probation centers, the preparation of qualified professionals, and the provision of legal protections for probationers.

Only with this approach can the effective prevention of repeat offenses be ensured, as well as the social adaptation of individuals serving sentences without isolation from society.

Keywords: alternative measure; humanization of punishment; convicted person; non-custodial punishment; probation; probationary supervision; penal system.